

Thomas Irmer

Inštitúcia kladúca nároky

Schillerova reč je dodnes pre nemecké divadlo vzorom

Schiller predniesol v Mannheime v roku 1784 reč s názvom *Čo dokáže kvalitná pevná divadelná scéna ovplyvniť?* – myslel tým divadlo ako stálu inštitúciu. Titul prepracovanej verzie *Divadlo ako mravná inštitúcia* (1802) sa stal v nemčine okridleným výrokom. Každý dnes pozná pozmenenú frázu využívanú zväčša v ironickom význame v publicistike od fejtónov až po bulvárnu tlač, ktorou opätovne ostro kritizujú škandálne predstavenia ako „nemorálnu inštitúciu“ a spoliehajú sa na to, že všetci si ešte na Schillera spomenú. Obsah Schillerovej divadelnej eseje však nebude všeobecne veľmi známy, ináč by sa popleteniny tohto druhu objavovali zrejme oveľa zriedkavejšie.

Na mravnú a morálnu výchovu publika zodpovedajúcu snahám seriózneho meštianskeho divadla v 18. storočí by sme dnes mohli zabudnúť ako na prvú. Hoci sa nedá úplne vyškrtnúť. Dva ďalšie piliere Schillerovej argumentácie však majú aj dnes niečo do seba – okrem toho vyše 230 rokov formovali nemecké divadlo. Prvým je hodnotenie ako centrálna spoločenská inštitúcia a nástroj výchovy: pre Schillera je rovnocenná s vtedajšou úlohou viery v oblasti formovania spoločnosti a mravov (neuveriteľne ostré tvrdenie) a súčasne predstavujúca spoločensko-politickú silu ako najkolektívnejšie zo všetkých umení v tvorbe aj v recepcii. Druhým pilierom, ktorému sa Schiller venuje, je estetická sloboda divadla, ktoré tak nemožno redukovať iba na jeho zvyčajnú funkciu. Spoločenská existencia divadla v Nemecku v jeho rozličných fázach bola vskutku vždy prejavom tohto napätia, ktoré sa manifestovalo v ideí národnej kultúry podporovanej v divadle za Schillerových čias, aj neskôr, v kritike skostnatenosti systému za čias spojeného nemeckého cisárstva, v avantgardách Weimarskej republiky, rôznymi spôsobmi počas oboch diktatúr, ako politická revolta v roku 1968 v Západnom Nemecku a napokon pri skúmaní nového Nemecka po roku 1990. Koexistencia protikladov estetiky a kritiky ako realizácia osvietenských princípov v divadle a s jeho pomocou vychádza takmer vždy zo Schillerovej práce.

Rovnako je to aj v najvýznamnejšej eseji venujúcej sa v ostatnom čase obnove nemeckého divadla *Divadlo vo veku svojho zrýchlenia* od Thomasa Ostermeiera, ktorá má takmer charakter manifestu. Esej, ktorá vznikla pôvodne ako prednáška pre berlínske múzeum súčasného umenia Hamburgská stanica, vyšla po prvý raz v júli 1999 v časopise *Divadlo času (Theater der Zeit)* a v podstate ju interpretovali ako manifest nového divadla pod vedením Thomasa Ostermeiera a Sashe Waltzovej. Podobne ako Schiller považuje aj Ostermeier divadlo za centrálnu inštitúciu spoločnosti, za „miesto uvedomovania si“, ktoré treba v dnešných podmienkach neoliberalizmu a mediálneho zrýchlenia využiť na „repolitizáciu“. Rovnako ako Schiller aj Ostermeier spája spoločenskú pozíciu divadla s otázkami estetiky, predovšetkým pod heslom nového realizmu s cieľom získať novú generáciu autorov predstavujúcich „pupočnú šnúru k realite“. Tak ako Schiller vo svojom súhrne výdobytkov v oblasti divadla v 18. storočí rekapituluje aj Ostermeier najdôležitejšie tradície 20. storočia, na ktoré by sa v duchu repolitizácie súčasného divadla malo nadviazať. Tlačená verzia tejto všeobecne rešpektovanej eseje slúžila roky ako merítko pri posudzovaní divadelných prác – a v širšom kontexte ako súhrn požiadaviek novej divadelníckej generácie. Avšak už ako u Schillera nedokázala reálne uskutočniteľná práca a spoločenská kritika dostať najvyšším nárokom.

Ostermeier sa teda opätovne cítil nútený v rozhovoroch od vlastného programového vyhlásenia dištancovať. Požiadavky, že divadlo má byť vyjadrením spoločenskej kritiky sa však nevzdal. Už Schillerom preceňovaná úloha divadla ako politickej sily sa predsa nemôže zrodiť iba z výchovno-kritického potenciálu – „miesto uvedomovania si“ ako také nedokáže vyvolať politickú zmenu.

Desať rokov po Ostermeierovej prednáške Schillerovu esej znova divadelne spracovali, tentoraz trochu nezvyklým spôsobom. Pri otvorení Salzburských slávností v roku 2009 napadol spisovateľ Daniel Kehlmann vo svojom príhovore režijné divadlo, ktoré nedostatočne rešpektuje autorské diela. Aby to náležite znázornil, využil novinárske klišé, podľa ktorého ide v súčasnom divadle skôr o váľanie hercov v špagetách, než o potrebnú a vždy spornú „vernosť dielu“. Režisér Patrick Wengenroth, odborník na satirické spracovania divadelných tém vo formáte kabaretu, odpovedal predstavením s názvom *Čo dokáže kvalitná pevná divadelná scéna ovplyvniť?* – a to v divadle *Berliner Schaubühne*. Prirodzene sa hneď na začiatku posadil herec do taniera špagiet. Len preto, aby s pomocou Schillera zase vysvetlil, že nejde o špagety, ani o vernosť predlohe, ale iba o relevantnosť divadla v čase, keď politika je šou a divadlo musí opäť zobrať vážne najmä úlohu kritiky. Schillerovo poslanie.